

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Лариса Серих

У статті розкрито деякі аспекти проблеми естетичного виховання молодших школярів засобами театрального мистецтва. Здійснене теоретико-методологічне обґрунтування театральної студії і методичних рекомендацій по її реалізації. Досліджується залежність ефективності естетичного виховання засобами театрального мистецтва від забезпечення визначених психолого-педагогічних умов.

In the article some aspects of the problem of aesthetic education of primary schoolchildren by means of theatrical art are disclosed. The theoretical and methodological ground of theatrical studio and methodical recommendations on its realization is realized. Dependence of the effectiveness of aesthetic education by means of theatre art from the defined psychological and pedagogical conditions is researched.

Українська держава перебуває сьогодні в новому історичному стані, пов'язаному із соціально-ціннісними змінами, спрямованими на гуманізацію життя та гуманізацію освіти. З огляду на це набуває значущості усвідомлення цінностей людської особистості, серед яких естетична культура – фактор творчої життєздатності.

В умовах кризи в економіці, соціальній сфері існує тенденція: особистість втрачає духовну основу. Збереженню духовності людини сприяє відродження культури взаємин людини та мистецтва.

До структури державного стандарту загальної середньої освіти [1] в Україні входить освітня галузь “Художня культура”, що “розкриває багатий світ духовної культури людства в розмаїтті її жанрів і художніх стилів, місце української художньої культури” [3]. Головною метою вивчення зазначеної освітньої галузі є пробудження особистісно-позитивного ставлення до цінностей мистецтва і розвиток естетичної та загальної культури учнів за допомогою набуття конкретних знань і вмінь, необхідних для повноцінного сприймання, розуміння і відтворення художніх образів, а також розвиток здатності до самореалізації в художньо-творчій діяльності й самовдосконалення через мистецтво. Однією з важливих

змістових ліній даної освітньої галузі є театральне мистецтво.

Естетичне виховання молодших школярів засобами театрального мистецтва є унікальним і синтетичним. Театральне мистецтво – живий зв'язок глядача з виконавцем, творча співпраця, взаємовплив. Театральна творчість є важливим чинником прилучення особистості до національних цінностей.

На сучасному етапі розвитку суспільства, у зв'язку з ускладненням умов життя театр як засіб виховання і дорослих, і дітей, на жаль, не набуває належного значення, що пояснюється незадовільним матеріальним забезпеченням навчально-виховного процесу, загальною атмосферою невизначеності або байдужості. Аналізуючи культурні орієнтації учнів, ми дійшли висновку, що на тлі загального звуження дозвілля переважають суто розважальні, примітивні форми, пов'язані з екстравертною зовнішньо спрямованою, фізично вираженою емоційною діяльністю. У процесі констатуючого експерименту встановлено, що майже у третини (32,9 %) молодших школярів відсутні особливі заняття естетичного спрямування, а це не може не позначитися на рівні розвитку їх естетичної культури. У переважній більшості (71,3 %) молодших школярів спостерігається пасивне споживання готової для духовно-

естетичного засвоєння продукції, нечасте звертання до такого духовно ємнісний виду мистецтва, як театр. 52% респондентів категорично заявили: "Театр не відвідую". Таке явище негативно впливає на емоційне життя особистості. Тому дуже важливо спрямувати зусилля педагогів на підвищення ефективності естетичного виховання молодших школярів засобами театрального мистецтва, розвиток естетико-емоційних потреб та інтересів молодших школярів. Одним із факторів цього процесу є організація театральної діяльності, що впливає на естетичне виховання молодших школярів всебічно (через художнє слово, пісню, пластику руху, костюми, театральні декорації тощо).

Так, в експериментальній Лебединській загальноосвітній школі №7 Сумської області ми відмовилися від вузькоприкладного підходу до мистецтва, коли воно включається до навчально-виховного процесу тільки як художня праця, музика, образотворче мистецтво. Наскрізним принципом навчання й виховання в позакласній роботі з естетичного виховання стало впровадження театрального мистецтва і поширення його на всі обов'язкові студійні форми позакласної діяльності молодших школярів. Робота у створеному театрі розпочинається з уроків (занять) музики, образотворчого мистецтва, хореографії, театру. Програмами з вищезазначених дисциплін передбачено розуміння різних видів мистецтва як художнього образу. Педагоги дають поняття лялькового театру, народного театру "Вертеп" як синтезу мистецтв [2] – музики, образотворчого мистецтва, літератури тощо, де провідна роль належить художнику як творцю ляльок, макетів, декорацій. Дітей знайомлять з різними типами ляльок: 1) просторові: петрушка; маріонетки; тростеві; 2) площинні: тінюві (силуетні); тінюві (ажурні) – маріонетки. Метою таких занять є розвиток інтересів до театрального мистецтва, бажання творити прекрасне власними

руками. Для зорового сприймання пропонується використання тростевих ляльок з власного театру ("Колобок", "Ріпка", "Ходить гарбуз по городу"), репродукцій з альбому театру Образцова, фотографії театральних дійств. Важливим є застосування театрально-декораційного живопису, що сприяє розвитку просторового мислення молодших школярів, створенню різноманітних сценічних рішень, які формують активну світоглядну позицію глядача через вплив на його почуття, а також створення театральної афіші, де учні зосереджують увагу на зоровому образі вистави, в якому виявляється першооснова його задуму. Процес роботи збуджує потребу учня ділитися своїми художніми емоціями та почуттями. Спостереження показали, що однією з умов підвищення ефективності естетичного виховання молодших школярів є поступовий перехід від уроків (занять) образотворчого мистецтва до аматорського театру, де основним елементом є гра, кожен учень безпосередньо входить у театральну дію. Гра стає постійним супутником кожної дитини, формою пізнання, розвагою і відпочинком. У практиці навчального закладу театральна діяльність молодших школярів досягає виховної ефективності насамперед, коли театр є постійним життям дитини.

Реалізація культуротворчого потенціалу театрального мистецтва в навчально-виховному процесі початкової школи уможливується за таких психолого-педагогічних умов:

- цілісний вплив на свідомість, почуття та поведінку учнів;
- орієнтація в навчально-виховному процесі на єдність загальношкільських, національних та особистісних цінностей;
- організація навчально-виховного процесу як творчої спільної діяльності та спілкування вчителів і школярів;
- активне використання емпатійних і рефлексивних здібностей учнів;
- спірання на актуальні для молодшого

- шкільного віку життєві ситуації та проблеми;
- забезпечення багатого, різновалентного емоційного насичення учнів;
- урахування й розвиток індивідуально-творчих здібностей молодших школярів;
- комплексне використання матеріалу різних видів мистецтва при проведенні навчальних і виховних занять;
- втілення у змісті й структурі занять однієї з фаз катарсичної (очищення й піднесення) емоційної партитури;
- активна участь молодших школярів в усіх етапах організації занять (підготовка, проведення й підсумок).

Формуючий педагогічний експеримент мав на меті перевірити адекватність методичної моделі, що забезпечує розвиток естетичної культури молодших школярів засобами театрального мистецтва, встановити правомірність вихідних теоретичних позицій і гіпотез.

Методика естетичного виховання молодших школярів передбачає поетапне засвоєння ними навичок з таких видів діяльності:

- сприяння катарсичному змісту творів мистецтва, реальних життєвих ситуацій;
- організація репродуктивної катарсичної діяльності;
- катарсична творчість (під керівництвом учителя й самостійно).

Експеримент засвідчив, що саме на цих видах діяльності доцільно будувати подальшу роботу з естетичного виховання учнів. Змістовою основою художньо-естетичного виховання молодших школярів засобами театрального мистецтва слугувала створена програма театральної студії “Калинка”, школи-садка м. Лебедина Сумської області.

Головна мета і завдання програми полягають у створенні умов для творчого й духовного розвитку особистості у вільний від навчання час, задоволення її освітніх потреб шляхом залучення до дослідницької, художньої творчості; розвитку, стимулюванні та реалізації її

духовного та творчого потенціалу. Створюються системи пошуку, розвитку й підтримки юних талантів і обдарувань для формування творчої та наукової еліти в різних галузях суспільного життя. Програма забезпечує художньо-естетичну освіченість та вихованість особистості, здатної до саморозвитку й самовдосконалення, формування її художньо-естетичної культури засобами кращих національних і світових культурологічних надбань, сприяє виробленню вмінь примножувати культурно-мистецькі традиції свого народу.

Працюючи над театром ляльок, вихованці сприймають зміст образу, сценічну ситуацію, образотворчі та музичні можливості ляльки. У процесі виготовлення ляльок, декорацій та їх монтування студійці набувають різнобічних навичок у роботі з різними матеріалами та інструментами.

Завдяки таким методам і прийомам, як бесіда, дослідження, конструювання, екскурсії в студійців розвиваються кмітливість і конструктивні здібності, естетичний смак і талант до зображувальної діяльності, почуття кольору, форми художньо-зображувального мислення.

Звернення до літературного матеріалу, до народної казки прилучає учнів до скарбниці української національної культури.

Об’єднання вихованців із метою створення вистави та взаємозалежність їх у процесі роботи сприяє вихованню колективізму, відповідальності, дружби.

Відсутність у місті професійного театру робить роботу студії надзвичайно актуальною. Студія виховує не тільки конструкторів театральної ляльки, але й дає вихованцям можливість реалізувати себе як юних акторів.

Програмою першого року навчання передбачено 144 години (в т.ч. теоретичних занять – 20 годин, практичних – 124 години). Ефективними методами й прийомами естетичного виховання засобами театру визначено

такі: методи формування пізнання (розповідь, пояснення, бесіда, навіювання, інструктаж, приклад, переконання); методи організації діяльності і формування досвіду (вправи, педагогічні вимоги, громадська думка, доручення, виховуючі ситуації); методи стимулювання (заохочення, мотивація).

Виняткову силу має метод прикладу живих конкретних людей, а також приклад героїв театральних вистав. Психологічну основу прикладу становить наслідування, завдяки якому молодші школярі набувають соціального і морально-естетичного досвіду. Оскільки наслідування не завжди носить безпосередній характер і здебільшого спостерігається в опосередкованій формі не як механічний процес, не як автоматичне перенесення рис, якостей, досвіду певної особистості, воно, впливаючи на почуттєво-емоційну сферу, поглиблює відчуття насолоди і спонукає до творчості.

Дослідження показали, що характер наслідувальної діяльності змінюється з віком і по мірі накопичення соціального досвіду. Молодші школярі наслідують тих, хто справляє на них сильніше враження, тому при відборі матеріалу ми враховуємо його позитивну емоційно-естетичну насиченість.

Розглянемо зміст проведеної роботи за створеною програмою театральної студії "Калинка". Після вступного заняття-інструктажу вчитель проводить бесіду "Століття позаду, століття попереду", знайомить вихованців з книгою М.Абалкіна "Розповіді про театр" та альбомом "Ляльковий театр Образцова".

На наступному занятті здійснюється перевірка технічних та творчих навичок вихованців шляхом анкетування в процесі розважально-пізнавальної програми "Що ми знаємо про театр". Ця програма сприяє виявленню творчої обдарованості студійців.

Бесіду про мистецтво театру ляльок супроводжуємо показом та розповіддю про ляльки різних систем

(пальчиковий театр, рукавична лялька, лялька на палиці, лялька-маріонетка). Вибір та читання п'єси, за якою будуть виготовлятися та конструюватися ляльки, вибір матеріалів та інструментів проводиться у процесі практичної роботи. Працюємо над створенням ляльки (виготовлення голови з пап'єсмаше, оздоблення голови, фарбування, перука). При цьому дітей знайомимо з технікою роботи з гуашшю, прийомами виготовлення перук із хутра, ниток, тканини.

При розкрої та пошитті тулуба ляльки й одягу, оздобленні костюма, виготовленні рук, ніг ляльок, збиранні їх проводиться індивідуальна робота з вихованцями, які працюють над конкретним героєм вистави.

Виготовлення декорацій та бутафорій розвиває вміння вихованців користуватися лобзиком, гачком, а також засвоєння технологій декоративно-прикладного мистецтва. Оволодіння навичками ляльководіння на матеріалі найпростіших етюдів (вихід героя з веселою пісенькою; сумний герой; герой відбивається від бджіл тощо) сприяє набуттю естетичного досвіду. Тематичні етюди для розвитку фантазії, творчої уваги, колективні етюди використовуються в самостійній роботі (вигадвання ситуацій та розігрування їх).

Важливим засобом естетичного виховання молодших школярів у театральній діяльності є мовлення. Техніка мовлення сприяє навчанню їх об'єднувати людську мову з голосовими особливостями тварин і птахів, людей похилого віку, передавати характер героїв (злий, добрий, вередливий тощо). При проектуванні естетичних виховних справ, на завершальному етапі першого року роботи студії театального мистецтва передбачено можливість активного самовираження школярів у процесі роботи над п'єсою, репетицій вистав. Виходячи з можливостей навчального часу, кожна група в змозі вивчити одну п'єсу протягом одного півріччя. Таким чином, на кожную групу планується дві вистави на рік.

Концертна діяльність сприяє формуванню естетично розвиненої неординарної особистості, успішному введенню вихованців у складний світ художньої культури.

Для реалізації курсу театрального

мистецтва програмою студії другого року навчання передбачено 216 годин (у т.ч. теоретичних – 18 годин, практичних – 198 годин). Заняття проводяться за тематикою згідно з навчально-тематичним планом.

Навчально-тематичний план

Тема	Всього	Кількість годин	
		теоретичних	Практичних
– Ляльковий театр. Бесіда “Мистецтво граючих ляльок”. Проведення розважально-пізнавальної програми “Театр очима дітей”	3	3	–
– Вибір та читання п’єси, за якою будуть конструюватися та виготовлятися ляльки. Обговорення плану вистави	6	–	6
– Обговорення характерів образів. Визначення дії, теми, ідеї вистави. Розподіл ролей	6	–	6
– Пошук виражальних можливостей ляльок у запропонованих обставинах вистави. Етюди з ляльками на матеріалі вистави	30	3	27
– Репетиції (за частинами, картинками, актами). Монтовані репетиції	36	–	36
– Прогони всієї вистави. Генеральна репетиція	30	–	30
– Робота над оформленням вистави (обговорення ескізів ляльок і декорацій; виготовлення голівок із пап’є-маше, збирання, фарбування їх)	12 20	3 3	9 17
– Розкрій, пошиття тулубів та костюмів ляльок; оздоблення ляльок, костюмів; виготовлення декорацій, бутафорій	30	3	27
– Виступи з виставами, екскурсії, відвідування вистав театру ляльок тощо	10	–	10
Всього за навчальний рік	216	18	198

Важливими моментами на заняттях другого року навчання є розподіл ролей, обговорення характеру образів,

визначення ідеї, теми, дії вистави. Слід зазначити складність у роботі педагога, що виявляється в процесі розподілу

роботи в студії, уникненні постійного висування на провідні ролі одних і тих самих виконавців, виділенні у вихованців визначеного амплуа та розширенні діапазону виконуваних ними ролей.

Особлива увага звертається на пошук виразних можливостей ляльок у запропонованих обставинах вистави, виконання етюдів з ляльками на матеріалі вистави, створення образів п'єси для театру ляльок, які повинні бути типовими та узагальненими.

У процесі проведення монтованих репетицій та репетицій музичних номерів ураховуємо естетичний досвід молодших школярів, який ґрунтується на вже знайдених діях ляльок, виробленій поведінці самих виконавців. Загальна композиційність вистави обумовлюється знаходженням потрібного темпу, остаточним вирішенням і відшліфовуванням основних відтінків вистави, внесенням необхідних коректив, установленням певних відтінків гри в окремих сценах. Генеральна репетиція вимагає необхідного порядку, зокрема за ширмою (виконавці повинні знати свої місця, завдання, поставлені перед ними; ляльки та реквізити мають лежати на своїх місцях).

Результати дослідження дозволяють зробити ряд висновків. Мистецтво як засіб формування естетичної свідомості людини, впливаючи на інтелектуальну, моральну, емоційну сфери, сприяє гармонійному розвитку особистості і допомагає пізнати світ і своє місце в ньому. Ефективним засобом естетичного виховання молодших школярів є театральне мистецтво.

При аналізі театру з чотирьох сутнісних позицій (школа, видовище, свято, розвага), виявлено його поліфункціональний вплив на особистість.

Театр-школа в процесі впливу на глядацьку аудиторію збагачує її новими знаннями й естетичним досвідом; формує й розвиває світоглядні орієнтири; поширює ціннісну орієнтацію на діяльність, формує й розвиває художні потреби, переконання, ідеали; виховує

морально-етичне ставлення до власної особистості, до інших людей, їхніх вчинків, дій, до оточуючого середовища.

Театр-видовище в процесі впливу на глядацьку аудиторію посилює активність художнього сприймання (бажання, інтерес, готовність до спілкування зі сценічним твором); відточує почуття людини, очищує й підносить її внутрішній світ (катарсис), формує певний ступінь емоційного відгуку, адекватність сприймання сценічного образу, вдосконалює смакові переваги; розкриває потреби і здібності до творчого сприймання світу й мистецтва, до творчого характеру діяльності.

Театр-розвага відволікає людину від життєвих негараздів, сприяє збереженню й відновленню психічної рівноваги.

Зазначені вище види впливу театру на особистість визначають сутнісну функцію виховання молодших школярів. З огляду на це естетичне виховання молодших школярів уможливується синтетичною природою театрального мистецтва.

Аналіз сучасної соціокультурної ситуації, яка визначається складними й неоднозначними тенденціями, констатує потребу цілеспрямованого естетичного виховання молодших школярів засобами театрального мистецтва.

Завдання естетичного виховання молодших школярів засобами театрального мистецтва полягає не лише у формуванні та постійному вдосконаленні вміння розуміти й відчувати закладений у сценічних творах режисерський задум, але й у володінні елементами театрального мистецтва як засобу вираження власного ставлення до явищ життя.

Сучасний рівень естетичного виховання молодших школярів потребує пошуку ефективніших форм і методів естетичної освіти. Споживання цінностей театрального мистецтва не гарантує ефективності естетичного виховання, якщо недостатньо сформовані навички творчого сприймання, оцінювання,

емпатії, рефлексії.

Виконання оптимальних завдань естетичного виховання молодших школярів засобами театрального мистецтва зумовило необхідність розробки програми театральної студії, розрахованої на два роки навчання, та методичних

рекомендацій щодо комплексної її реалізації.

Таким чином, організована робота на основі використання засобів театрального мистецтва сприяє підвищенню ефективності естетичного виховання молодших школярів.

Література

1. Державний стандарт загальної середньої освіти в Україні (Проект). – К.: Генеза, 1997.
2. Доценко Л. В. Театр ляльок у школі. – Л.: 1969.
3. Експериментальна програма для середньої загальноосвітньої школи: Образотворче мистецтво. 5-7 класи / Укл. О.Д. Соронович, О.С. Печеняк. – К.: ІЗМН, 1998.
4. Національна державна комплексна програма естетичного виховання (Проект) // Укл. І.А. Зязюн, О.М. Семашко. – К.: 1994.
5. Степанівський І.В. Від простого до складного. – Л.: 1990.

ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО (ВІЗУАЛЬНОГО) МИСТЕЦТВА

Леонід Фесенко

Статтю присвячено творчій діяльності вчителя на уроках образотворчого мистецтва. Досліджуються два підходи до виховання творчої особистості учня.

The article is devoted to the creative activity of a visual art teacher. Two approaches to upbringing of a creative personality are researched.

Вивчення предметів художньо-естетичного циклу в системі загальної середньої освіти ставить на меті всебічний розвиток особистості, її естетичної та загальної культури, особистісних якостей та творчих здібностей дитини. Одним із головних предметів, який формує духовний світ дитини, на мою думку, є образотворче (візуальне) мистецтво, засобами якого ми вчимо дитину сприймати, аналізувати та відображати на площині, в об'ємі побачене, почуте. Від педагога, його теоретичних, практичних знань та вмій, рівня ерудованості, компетентності, світоглядної позиції, поглядів на процеси та події, які відбуваються навколо, залежить і майбутня доля його вихованців.

Адже в дитині, як у дзеркалі,

відбивається весь досвід, мудрість педагога, його знання та ерудиція. Для дитини педагог є ідеалом, людиною, яка все знає та вмє. Адже до рідних дитина ставиться критичніше, аніж до педагога. Про вплив педагога на учнів Гете писав: "Учневі спочатку потрібно знати, що йому слід шукати, чим може художник скористатись у природі, як він повинен використати це в цілях мистецтва. Якщо у нього немає цих початкових знань, то йому не допоможе ніякий досвід, і він, як багато наших сучасників, стане зображувати лише щось звичайне, напівпривабливе чи, збившись на сентиментальність, оманливо привабливе".

Учитель, який викладає мистецькі дисципліни, повинен мати не тільки певний запас теоретичних знань, воло-